

DE PENNINGEN VAN DE STAATSMIJNEN.

Ed. van Gelder.

BELONINGSPENNINGEN 1927.

Deze bijdrage is met toestemming van de auteur overgenomen uit de bundel "GELD en PENNING", een bundel opstellen samengesteld door leden van de Numismatische Kring Limburg, ter gelegenheid van het Numismatisch Jaar 1992

(3 februari 2022)

Van de 12 mijnzetels die in Zuid-Limburg actief zijn geweest behoorden er vier tot de Staatsmijnen, namelijk de 'Emma' te Treebeek-Heerlen, de 'Hendrik' te Brunssum, de 'Maurits' te Geleen en de 'Wilhelmina' te Terwinselen-Schaesberg. Eveneens vier mijnzetels bezat de 'NV Maatschappij tot Exploitatie van Limburgsche Steenkolenmijnen genaamd Oranje-Nassau-Mijnen'. Zij werden in het spraakgebruik als O.N. I, O.N. II, O.N. III en O.N. IV aangeduid. Voorts bezat de 'NV Maatschappij tot Exploitatie van steenkolenmijnen Laura en Vereeniging' de zetels 'Laura' en 'Julia', beide te Eijgelshoven. Tenslotte zijn nog de 'Willem-Sophia' en de 'Dominiale' te noemen, gelegen in de gemeente Kerkrade. Van al deze bedrijven heeft alleen de Staatsmijnen beloningspenningen gekend voor het personeel met een zekere diensttijd. Het instellen van die vorm van belonen gebeurde met ingang van het jaar dat de Staatsmijnen 25 jaar bestonden, in 1927. Gekozen werd voor een 'legpenning, bestemd om te worden uitgereikt aan hen, die het bedrijf met ijver en trouw hebben gediend¹⁾'. Daarbij werd dan wel nog een onderscheid gemaakt. Voor de hogere functionarissen was een gouden²⁾ draagpenning voorzien waarvan 'bedoeld is dat het stukje gedragen wordt aan den horlogeketting³⁾'. Op verzoek van de Staatsmijnen werden door de Rijksmuntmeester de heren J.C. Wienecke en C.J. van der Hoef benaderd met de vraag of zij de opdracht wilden aanvaarden.

De penning van Wienecke.

Wienecke zei ja voor het ontwerpen van de 'Eerepenning' in brons. Deze moest volgens hem 'geheel in overeenstemming met de belangrijkheid van de Staatsmijnen' worden⁴⁾. Om dat te kunnen verwezenlijken ondernam hij de tocht naar het zuiden en daalde af in de mijn 'Emma'. Daar verbleef hij drie uren. Voorts liet hij zich enkele specifiek bij de mijnarbeid gebruikte gereedschappen⁵⁾ thuis sturen, alsmede een tekening van een mijnwagen. Uit dat alles haalde hij voldoende inspiratie om snel te komen tot het uiteindelijke resultaat. Van zijn voorbereidende werkzaamheden, met name in de vorm van schetsen, is weinig in de archieven bewaard gebleven.

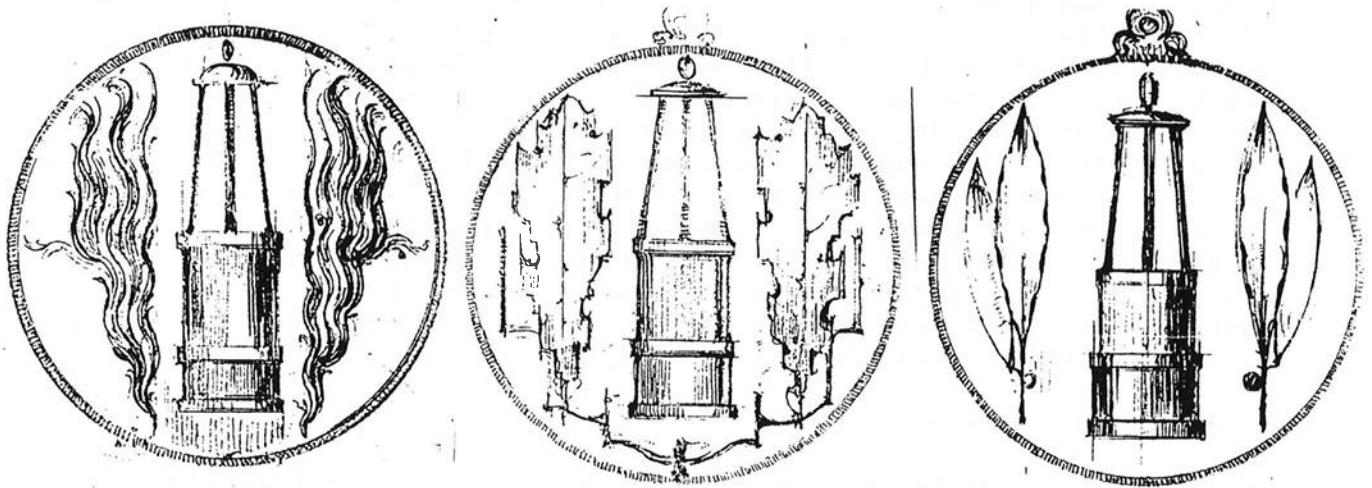
J.C. Wienecke, bronzen penning 'De Staatsmijnen in Limburg', 1927.

Foto's: Ed. van Gelder.

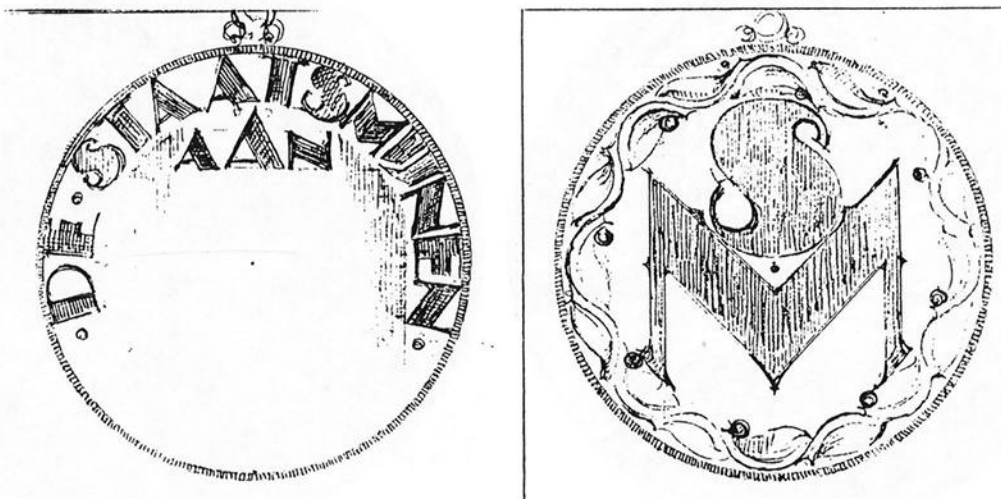
De penning van Van der Hoef.

Voor de draagmedaille werd van der Hoef door de Staatsmijnen verzocht om op de voorzijde 'hetzij een mijnwerkerslamp hetzij een andere voorstelling (kolen, warmte, licht)' te plaatsen. Op de keerzijde wilde men een niet te forse randversiering 'zodat dat er een flinke ruimte voor een inscriptie overblijft'³⁾.

Van der Hoef nam zijn opdracht bijzonder serieus en vervaardigde een aantal prachtige schetsen.

C.J. van der Hoef, Schetsontwerpen voorzijde draagmedaille 1927.

C.J. van der Hoef, Schetsontwerpen achterzijde draagmedaille 1927.

Van enige kritiek op deze ontwerpen is niets bewaard gebleven maar die zal zeker zijn geuit, de mijnlampen die hij had geschetst leken namelijk op geen enkele wijze op de lampen die in 1927 werden gebruikt. Uiteindelijk is toch een modernere lampenversie op de penning gekomen.

C.J. van der Hoef, Definitief ontwerp draagmedaille 1927.

Regelmatische uitreiking.

Beide penningen zijn regelmatig uitgereikt maar helaas zijn geen aantallen bekend. Omdat ze steeds op naam werden gesteld zijn ze voor de gedecoreerden en/of hun familieleden blijkbaar een gekoesterd kleinood. In verzamelingen zijn beide penningen dan ook nauwelijks aanwezig⁶⁾.

JUBILEUMPENNING 1952.

In 1952 kwam er opnieuw behoefte aan een penning. Nu moest het 50-jarig bestaan van de Staatsmijnen worden herdacht. Van het begin af was het de bedoeling dit jubileum op grootse wijze te vieren. Ruim tevoren was er een commissie 'vijftig jarig bestaan' geformeerd onder het voorzitterschap van Ir. Dinger. In tegenstelling tot de voorgaande penningen zou de uitreiking van de nieuwe penning alleen in het jubileumjaar zelf plaats vinden. Men dacht daarvoor 4.500 bronzen exemplaren nodig te hebben.

Ook nu weer werd de hulp ingeroepen van de Rijksmuntmeester. Hem werd gevraagd of hij enige kunstenaars kon noemen die bekwaam genoeg zouden zijn voor deze opdracht. Dr. van Hengel noemde daarop de namen van Geurt Brinkgreve en Dirk Wolbers. Beiden werden daarop door de Staatsmijnen uitgenodigd om een ontwerp te maken. Door de commissie was vooraf bepaald dat op de penning in elk geval aan de begrippen 'liefde' en 'rechtvaardigheid' vorm moest worden gegeven.

Uitwerking van de opdracht.

Het is zondermeer boeiend te zien hoe de beide kunstenaars met deze opdracht zijn omgegaan. Brinkgreve bijvoorbeeld vond het een 'zaak een voorstelling te vinden die voor de eenvoudigste mijnwerker⁷⁾ begrijpelijk zou zijn en emotioneel kon aanspreken. Daartoe leek mij het beeld geschikt van een moeder, die brood snijdt (een groot rond Limburgs brood) voor haar gezin. Zeven kinderen, van groot tot klein, zitten om een ronde tafel en wachten op hun deel, dat met liefde en rechtvaardigheid gegeven zal worden'. Voor de keerzijde koos Brinkgreve de mijnlamp 'als algemeen verstaanbaar symbool'.

Met de mijnlamp wilde hij tot uiting laten komen 'dat het mijnbedrijf zelf licht en warmte verschaft aan het gehele land, maar dat bovendien in het bedrijf de rechtvaardigheid het licht, en de liefde de warmte geeft in de betrekkingen tussen de medewerkers'. Ondanks zijn warme betoog kon het ontwerp in de ogen van de feestcommissie geen genade vinden.

Het ontwerp dat Dirk Wolbers maakte was eveneens sterk symbolisch van aard. In zijn toelichting zegt hij dat 'het geheel wordt beheerst door de arbeidersfiguur waarmee ik het bedrijf wil symboliseren. De rechterhand is opgeheven en wijst, of nog beter, ontvangt het licht dat van boven komt. De linkerhand grijpt naar beneden naar het materiaal dat uit de aarde wordt gedolven en dat gesymboliseerd wordt door 'warmte' en 'kracht'. Verder merkt hij op voor de figuur 'een oudere arbeider' te hebben gebruikt: als geen ander drukt deze 'de aanpak' uit.

D. Wolbers, Ontwerp Jubileumpenning Staatsmijnen, 1952.

Discussie.

Binnenskamers moet over beide ontwerpen zwaar zijn gediscussieerd. Dat is niet zo zeer af te leiden uit de simpele bedankbrief die aan Brinkgreve werd verstuurd danwel uit de brieven die aan Wolbers zijn verzonden.

Zo liet Dinger aan Wolbers weten dat: 'aanmerkingen maken natuurlijk gemakkelijk genoeg (is) en daartoe wil ik dan niet overgaan en liever positief blijven'. Dat positieve bleek te bestaan uit de vraag of Wolbers zich kon verenigen 'met de geuite wens op de penning uit te beelden een arbeider en zijn vrouw (beiden in de dagelijksche klederdracht) die door hun houding een éénheid uitbeelden en als zodanig dus sociale huiselijke welvaart uitdrukken'.

Beide figuren, zo ging Dinger verder, konden worden geplaatst 'in een Limburgs landschap dat b.v. zich kenmerkt door heuvelrug met zachte glooiingen en dat hetzij door te wassen staande of door geoogste veldvruchten de rijkdom van onze bodem symboliseert'. Pas toen de commissie bij monde van Dinger ging uitleggen waarom zij aan een arbeiderspaar de voorkeur gaf kwam, heel terloops, de kritiek. Fijntjes schrijft Dinger namelijk dat hij zich niet kan losmaken 'van de idee dat zulk een uitbeelding zonder enige uitleg tot de beschouwer spreekt, die haar aandachtig beziet. En voor deze aandachtige bezichtiging is zeker bevorderlijk dat de gezichten van beide figuren aantrekkelijk en met zorg uitgebeeld zijn. De neiging de mens als een lelijk schepsel voor te stellen is wel zeer actueel, maar ik geloof dat waar wij hier menselijke idealen, menselijke richtsnoeren voor een goed beleid willen duiden, wij de personen om wie het gaat niet zonder idealisme mogen weergeven'. Maar, al was de pot met azijn voor Wolbers nog zo groot, de rand werd door Dinger ruim met honing besmeerd: 'het is heel jammer dat wij maar stap voor stap vorderen in het bereiken van ons doel, maar als wij maar geduldig van elkanders inzichten kennis nemen dan zal het eindresultaat toch wel bevredigend zijn⁸⁾'.

Nieuw ontwerp van Wolbers.

Omdat het uitreiken van de penningen was gepland op 1 mei 1952 moest Wolbers als een razende aan het werk gaan om te komen tot een nieuw ontwerp met daarop de min of meer voorgeschreven voorstelling. Blijkbaar heeft hij dat in goed veertien dagen kunnen verwezenlijken want reeds op 31 oktober wordt door Dinger de kritiek op het nieuwe ontwerp geleverd⁹⁾: de penning mist 'wat met een Frans woord zou kunnen worden aangeduid als "charme". Houding en gebaren der figuren missen gratie en bekoorlijkheid, de gezichten zijn grof en hard om niet te zeggen lelijk; Bij een publiek dat de penning als iets moois en kostbaars wil bewaren, wekt de vrouw met het bloempje in haar hand de spotlust op'.

Wellicht kwam dit alles de commissie nog goed uit ook. Omdat 'vele onderdelen der feestviering bij nadere uitwerking meer geld vorderden dan beschikbaar was' bestond daarmee gelijk een aanleiding om de penning op bescheidener schaal te distribueren: 'Deze beperking zou groter omvang aan moeten nemen als de penning niet in de smaak viel dan indien zij algemeen begeerd werd'.

Dinger moet zich met die zware kritiek beslist niet gelukkig hebben gevoeld: 'Ik ben mij bewust, dat ik U niet heb aangemoedigd maar veeleer teleurgesteld. U stond voor de zware opgave een heel gezelschap te bevredigen. Als U dit gelukt, zult U inderdaad heel wat bereikt hebben en als U hierin mocht falen, kan niemand U daarvan een verwijt maken'.

Al snel na die voor Wolbers zo zwarte dag moet de beslissing zijn genomen om de penning toch te laten maken zij het inderdaad met een rigoreuze vermindering van het aantal. Na de hevige kritiek op de voorzijde wordt verder alleen nog maar naar de keerzijde gekeken en ook daar vond men wel wat. Zo wordt Wolbers, zij het nu indirect, terecht gewezen omdat hij de wolken uit de schoorstenen en uit de koeltorens op dezelfde wijze heeft uitgebeeld 'terwijl er een zeer groot verschil tussen beiden is; de schoorstenen geven rookwolken, de koeltorens stoomwolken af. Een der beschouwers maakte de opmerking "de koeltorens roken!" Ter vermijding dat ook anderen deze opmerking later bij het beschouwen van de penning maken, zouden de wolken boven de koeltorens misschien wat massaler kunnen worden uitgebeeld'¹⁰⁾.

Op de keerzijde zijn de wapens te vinden van de gemeenten 'waarin de hoofdzetels der mijnen met hun aanverwante bedrijven gevestigd zijn, te weten Geleen, Beek, Heerlen, Brunssum en Schaesberg. De achtergrond beeldt deze bedrijven uit, terwijl onderaan een vuurpot en een vruchtschaal symbolen zijn van de energie, welke steeds de stuwkracht van het Staatsmijnbedrijf was, en van de resultaten die het bedrijf heeft bereikt'¹¹⁾.

Uiteindelijk zijn drie gouden penningen gemaakt die zijn uitgereikt aan Koningin Juliana, Prins Bernhard en Prinses Wilhelmina. Verder zijn er 600 zilveren en 300 bronzen exemplaren door Rijksmunt aan de Staatsmijnen geleverd.

D. Wolbers, Jubileumpenning Staatsmijnen, 1927.

Foto's: Museum Rijksmunt.

Kostprijs van de penningen.

Op 15 april 1952 maakte de Rijksmunt per giro ook het honorarium van f 800.- aan Dirk Wolbers over. Dat dit een vorstelijk bedrag kan worden genoemd valt af te leiden uit de kostprijzen van de penningen. Zo betaalden de Staatsmijnen voor de gouden penningen f 735.- per stuk. De zilveren kostten daarmee vergeleken een schijntje: f 12.- per stuk. Voor de bronzen penningen tenslotte hoefde niet meer dan f 6.- per stuk te worden neergeteld.

- 1) Muntverslag over het jaar 1927, blz. 14.
- 2) De penningen zijn voorzien van het keur '750' en dus 18 karaats.
- 3) Archief Rijksmunt, dossier 162, Brief van de Staatsmijnen aan Rijksmunt.
- 4) Archief Rijksmunt, dossier 162, Brief van Wienecke aan Rijksmunt, 18 maart 1927.
- 5) Deze zending gereedschappen bestond uit 1 kolenschop met steel, 1 afbouwhamer, 1 puntijzer en een lederen mijnpet. Vier maanden later, de penning was toen al lang klaar, werd bij de Staatsmijnen de opmerking gemaakt dat Wienecke 'erg traag met terugzenden' van de gereedschappen was.
- 6) Er is één geval bekend dat de gouden draagpenning publiekelijk te koop is aangeboden en wel bij de firma A.G. van der Dussen te Maastricht, Veiling 17, lotnummer 1318. Bij de Staatsmijnen is geen enkele van de door henzelf uitgegeven penningen, ook geen blanco exemplaren, in de archieven aanwezig.
- 7) Brinkgreve was duidelijk in de veronderstelling dat 'aan alle mijnwerkers een afslag van deze penning' zou worden gegeven. Met het oorspronkelijk voorgestelde aantal van 4.500 exemplaren lag het voor de hand dat een niet-ingewijde de grootte van het bedrijf verkeerd zou inschatten. In 1952 waren bij de Staatsmijnen echter ± 41.000 mensen in dienst! Een toelichting op de penning van de hand van Brinkgreve berust in het archief van zowel DSM als Rijksmunt.
- 8) Archief DSM. Brief van Ir. Dinger aan Wolbers. CVB 255 dd. 18 oct. 1951.
- 9) Archief DSM. Brief van Ir. Dinger aan Wolbers. CVB 274 dd. 31 oct. 1951.
- 10) Archief DSM. Brief van Ir. Dinger aan Dr. van Hengel. CVB 412a dd. 17 jan. 1952
- 11) Een ongesigneerde toelichting op de penning berust in het archief van zowel DSM als Rijksmunt.